Hayat rüyaymış!
Rüya bu kadar acıtır mı?

Dicle'nin Sandalı

Nazan Bekiroğlu

TİMAŞ

ROMAN

LAMBANIN CİNİ

Bana kalsa eşiğinden bir daha geçmeyeceğim Beytü'l Hikme'nin iç kapısından avlusuna koşarcasına çıktığım sırada, pencereleri açık bir sınıftan o günkü dersin künyesini yazdıran hocanın sesi geliyordu:

"*Sözlük Dersi*. Beytü'l Hikme'de, filân hoca tarafından imlâ edilmiştir. 4. asrın 305. yılında, Zilhicce ayının 8'ine denk gelen mübarek Cuma gününde. Kudretiyle Kādir, ilmiyle Âlim olan Allah inayet buyursun. Âmin."

Üstat, Arapçada *talihsizlik* kavramını karşılayan üç yüze yakın kelimeyi lügat düzenine göre sıralamaya başlamıştı ki -ben olsam derecelerine göre verirdim-, bir başka sınıfın penceresinden Süryani hocanın sesi gürül gürül yükseldi:

"*Tercüme Sanatı ve Lisan İlmi*. Milâdî 10. asrın 918. yılında, Mayıs ayının 22. gününde."

Bu, eski tarz hocalardan biriydi ve ah, bilmez miyim, şimdi Aristo'nun kim bilir hangi risalesinin kim bilir hangi paragrafını şerh ederken, gözüne kestirdiği ilk kelimeden yola çıkacak, ilgili ilgisiz, bildiği her şeyi döküp saçacak, başladığı yere bir daha geri dönemeyecekti, -ben olsam açtığım pencereleri bir bir kapatırdım.-

Talihsizlik kavramına da Aristo'nun terimlerine de, ism-i zamanlara da ism-i mekânlara da sonsuza değin sırtımı döndüm.

Yüzümde geniş bir sırıtmayla büyük havuzu geçtim, gölgeli revakların altında, Şam güllerinin arasında seke seke yürüdüm ve kendimi cümle kapısından dışarı attım. Babamın akşam sofrasında asacağı surat, dokunduracağı söz umurumda bile değildi. Su kuşları kadar hürdüm.

O hızla Dicle Köprüsü'ne ayak bastım ve beni biraz evvel aldığım kati karardan yine aynı katiyetle geri döndürecek olan şahısla orada karşılaştım. Ne de olsa aynı gün içinde birbirine ateşle ayaz kadar zıt kararlar alacak yaştaydım. On sekizime henüz basmıştım ve babama göre aklı bir karış havada, sivilceleri daha dün savmış bir yeniyetmeydim.

Dicle'nin buğusu içinde yükselen taş köprüde yine seke seke yürüyordum. Bizim şehrimizde zihnimizin bir köşesinden daima Dicle akardı, ama uzaklardaki Fırat da zaman zaman o zihne tasallut eder, taşkınları Bağdat'ı basardı; çünkü Fırat'ın kolu İsa Nehri'ydi, ondan açılan Serat Kanalı da Dicle'ye dökülürdü. Uğradığı semtlere göre farklı isimler alan, bazısı aynı köyün içinden iki kere geçen, üç yatağa ayrılıp sonra nedamet-le tekrar birleşen nehir kolları, bazısı daha Dicle'ye kavuşamadan çamurla dolan kul yapımı su yolları, kanal ağları, hepsi Bağdat'taydı. Mamurluğunu bir ırmağa borçlu bütün şehirler gibi bu şehrin de tekneler üzerinde uzanmış, ahşaptan çatılmış, sallardan bağlanmış, kelekler üzerine salınmış köprüleri çoktu. Gel gör ki Bağdat'ın önü arkası, sağı solu çöldü nihayetinde ve çölde tek çakıl taşı bile kıymetliydi. Bu şehirde yani, üzerinde yürüdüğüm gibi taş köprü alışılmadık bir şeydi. Ama Bağdat bu. Bir zamanlar iki ırmak arasında göklere yükselen zigguratları inşa eden zeki mühendislerin mirasçıları kerpiç, tuğla ve ahşaptan kurulmuş cihan şehrinin, bu kehribar renginin, buğulu toz sarısının, bu güneş kızılı payitahtın can damarına taş bir köprü mü konduramayacaktı?

O zekâ vaktizamanında, Hamrin dağlarındaki ocaklardan çıkarıp kestiği bazalt taşlarını katırlarla Dicle kıyısına indirmiş, orada teknelere, sallara yüklemiş, her defasında aylarca Nusaybin, Tikrit, Samarra'ya uğraya uğraya güneye doğru ilerleyen

su kervanlarını sonunda Bağdat'a getirmişti. Bağdat, Diyarbekirli taş ustalarını, hünerini dededen tereke edinmiş mühendisleri yıllarca ağırlamış, safran rengi, bal rengi, parlak ve ağır taşlar burada Babil şehrinin kalıntılarından devşirme kil-kama yazılı, ziftli tuğlalara karışmıştı. Ama hükmün sabit mührü köprünün iki ucunda mermer kitabelere kazınmıştı:

"*El-mülki lillāh*; Mülk Allah'ındır."

Mülkün hükmü göklerden inmişti, ama ortada daha yüksek ve geniş, yanlarda alçak ve dar gözleriyle, her gözün altında suyun akışını yönlendiren, baskısını dağıtan sivri burunlu taş ayaklarıyla bu köprü Bağdat'ın da Dicle'nin de dünyevi guruydu. Gerçi bir zamanlar azgın ilkbahar taşkınlarından birinde yıkılmış, iki yaka birbirini anlamamıştı, ben bunu dedemden dinlemiştim. Ama şimdi bütün görkemiyle ayakta, ayaklarımın altındaydı ve Bağdat'ın merkezi Halife sarayı olsa da hayatın her türlü sahnesi köprü üzerinde yaşanırdı.

Bir süre sağlı sollu revakların, çardakların, fener kulelerinin, açılmış tezgâhların arasında gayesizce dolaştım. Kâğıt, kalem ve mürekkep satıcılarının, meddahların, sarrafların, kâşif ve tacirlerin, saçlarını kazımış Hristiyan keşişlerin, mavi örtülü hahamların, ilâhiler söyleyen Müslüman müritlerin, kelâm âlimi, ravi ve muhaddislerin, düşüncelere dalmış fakihlerin, övülmüş atlara sahip Türk askerlerin arasına karıştım. Sağımdan solumdan Araplar, Süryaniler, Persler, Yunanlılar, Hintliler, Aramiler ve daha her milletten, her dinden, her mezhepten insan akıp gitti. Dillerini işitmesem kimin ne olduğunu giyimlerinden anlamazdım. Abbasi coğrafyasında Emevi hanedanının kökü kazınalı neredeyse iki asır olmuştu gerçi, ama Kurtubalı bir tüccar, İşbiliyeli bir gemici, kitap avcılığı için Bağdat'a gelmiş Tuleytulalı bir öğrenci bile şu kalabalığın arasından

sessizce süzülüp geçebilirdi. Hiçbiri Endülüs muhalefetinin rengi beyaz bayrak açacak değil ya! Bense her zamanki koyu renkli, sade cübbemin içindeydim.

Yasalara bakılırsa Abbasi Bağdat'ında bizim de giyim kuşamımızın kuralları vardı, kâğıt üzerinde ikinci sınıftık şunun şurasında. Bir emirname yayınlanır, ertesi gün hepimiz bal rengi taylasan giyer, belimize zünnar takardık. Sarık saramaz, at binemez merkeple yetinirdik. Ancak bunca talimata titiz yöneticilerin, tutucu Müslümanların dışında kimsenin aldırdığı yoktu. Çünkü Bağdat'ta hayat kâğıt üzerinde yaşanmaz, çarşının gürültüsünde akar. O gürültüde emirnameler kısa zamanda unutulur, renklerimiz birbirine karışır, kim Müslüman kim Hristiyan ayırt etmek mümkün olmazdı. Sarık da sarardık, kalensüve de takardık. At da binerdik, renk de giyerdik. Zaten biraz dikkatli baksan Müslümanların başındaki taylasan bizlerin, bizim başımızdaki sarık onların mazisinden gelirdi. Bizi coğrafya giydirmiş, Dicle'nin suyu ve güneşi birbirine benzetmişti.

Hem, sarık ne ki? Hangi akla uyarlardı bilinmez, aramızda nadiren de olsa ikinci eş alanlar bile vardı. Hiçbir kilise bu ikinci evliliği onaylamazdı ama onlara sorsan gönül nikâhıydı. Arapça ad taşıyanlarımız da fazlaydı ve aslında biraz kurcalayınca kelimeler Babil Kulesi'nden tanışıktı. Süryani şairler Arapça şiir söyler, âlimler risalelerini aynı dilde yazar, kimi manastır ve kiliselerde İncil Arapça yazılır, Arapça okunur, ayinler Arapça yürütülürdü. Aynı kurumlarda memur olur, aynı okullarda ders görürdük. Tıp sınıfında Süryani hocanın Müslüman talebeleri, Arapça sınıfında Müslüman hocanın Süryani talebeleri çoktu. Burada, "Ben katışıksız Bağdatlıyım," diyebilecek biri yoktu. Her birimizin kökü bambaşka yerlerdeydi. Mülk üzerinde kim sahipliğe kalkışabilir? Bu yerin yerlisi

kimdir? Haritalar sabit değil, sınırlar değişken. Diller çok, dinler de öyleydi ve birlikte yaşamak zannedildiği kadar kolay değildi. Bunca halk şu mozaiğin taşları gibi dağılabilirdi. Bizi bir kılan bir Dicle vardı, o da sabit değil akıcıydı. Sonuçta, hayatın dikenli bahçesinde gül gibi geçinip gitmesek de boz bulanık akıyorduk ilkbahar Dicle'si gibi. Nuh büyük büyük babamızdı, Arabı, Süryanisi, İbranisi, Asurlusu, Babillisi, Akatlısı hep Sam'ın torunlarıydık.

Sam'ın torunları sağımdan solumdan geçip giderken köprünün tam ortasına kadar gelmiştim. Kilit taşının üzerinde, meşhur Teşhir Direği'nin az ötesinde durdum. Teşhir Direği; Bağdat'a nazır, her yeri görür her yerden görülür. Nakışlı, kızıl tuğla korkuluklara yaslandım ve köprünün doğu çıkışında görkemle yükselse de benim bir daha dönmeyeceğim Beytü'l Hikme'ye son defa baktım. Babalar ve oğullar yaratıldığı günden bu yana var olan zahmetin akşam sofrasında beni bulacak olması hâlâ umurumda değildi. Çevirmen olmayacaktım ben, çünkü bunun bir anlamı olmadığına karar vermiştim.

❦

Onu o sırada fark ettim. Orada, Teşhir Direği'nin diğer yanında, o da benim gibi korkuluklara yaslanmış, akıp giden suya, gelip geçen sandallara bakıyordu. Yüzü yollarda kavrulmaya, kalbinin katılaşmasına alışık olamayacak kadar kibar ve temiz. Herkesin kendi teninin gerçek rengini unuttuğu kızgın güneşin altında nasılsa soluk, saz benizli. Ama solmuş cübbesine, omuzundaki kıl heybeye, eprimiş pabuçlarına bakılırsa Bağdat'ın eksik olmayan gezginlerinden biriydi ve şu sandalların ya da bu gemilerin birinden henüz inmiş olabilirdi.

Şunun şurasında, denize kıyısı olmayan Bağdat hem Akdeniz'in hem Okyanus'un limanı sayılırdı. Dicle'den geçen şu gemi-

ler büyük denizleri görmüşlerdi. Suda yüzen taşıtların her çeşidi, düz altlı şahturlar, saz gölgelikli tekneler, yelkenliler, kalyonlar, mavnalar, bin yıllardır kamıştan aynı usulde çatılan Babil kayıkları bu şehirde gözümüzün önünden gelip geçerdi. Nuh Tufanı'nda yüzen gemiye burada rastlamazdık elbet ama hacılar, savaşçılar, sanatkârlar, âlimler, yararlısıyla zararlısıyla fikirler Bağdat'a hep suyun üzerinden girerdi ve çeviri yazmalarıyla dolu küçük sandallar Dicle'nin iki yakası arasında gidip gelirdi.

Hayatının yarısını su üzerinde yaşardı Bağdat ama masalını karada anlatırdı. Nitekim köprünün taşları, korkulukları, sarkmış otları gündüzün hararetini hâlâ korusa da, ölüyü dirilten serinliğiyle akşam yaklaşırken -Şehrazat bile canını gecelerin merhametine borçluydu-, önce neşeli, sabırsız bir uğultu işitildi. Sonra köprünün ortasında, nehirden yükselen buğunun içinde çelimsiz bir adam belirdi. Cübbesi yamalı ama başındaki sarık muntazam, gözleri asırların içinden bakar gibi. Gezginle benim aramda, Teşhir Direği'nin tam dibinde, çok yüksek olmasa da herkesin görebileceği bir noktada, ayaklarını altına alarak oturdu. Her Bağdatlı bilir, o, masalını ahşap bir taht yerine köprüde, meydanda, çarşı pazarda anlatırdı ve içinde eski kitaplar, sararmış tomarlar, kırık bir ayna parçası, teli kopuk bir ud ve bir tespih bulunan hurcunu çoktan açmıştı. Ama o, asıl, kalabalığından tanınırdı. Süslenmeyi seven, gözleri sürmeli, kesesindeki altınları şıngırdatan zengin Araplar, bildiği dil sayısıyla övünen Süryaniler, asker mizaçlı, asık yüzlü Türkler, tüccar Yahudiler, hülyalı Farslar, asabi Ermeniler, cengâver Berberiler, alımlı Slavlar... Masalcı, Basra'da da aynı kalabalıkları toplardı başına Kûfe'de de. Halk felsefe risalelerinden sıkılır ama Sinbad'ın gemisine, Prens Hüseyin'in uçan halısına bayılır. Bağdat Aristocularından biri gelse bu köprü üzerinde şu kalabalığı toplayamazdı ve süslü develer üzerinde hatim alayına çıkmış öğrencilerin bile aklı çoktan masalcıdan yana kaymıştı.

Günün telâşı, geçim derdi, tahsildar nefreti, hastalık, siyaset, Arap olanın olmayana husumeti, mezhep kavgası, sevda yarası, hepsi bir süreliğine anlatıcının sesiyle silindi. Bağdat'ın *Binbir Gece* masalcısı, Alâaddin'in serüvenlerini dün kaldığı yerden anlatmaya başlamıştı. Bu ses hafif kısıktı, pürüzlüydü ama her nasılsa onu herkes duyuyordu. Tınısında görmüş geçirmişlik, derin bir bilgelik vardı ve bu adam anlatmakla kalmıyor, zamanı durduruyor, onun dilinde an çözülüyordu. Anlattığı, sanki herkesin rüyasında işittiği ama uyanınca unuttuğu o eski masaldı. O anlatmaya başlayınca uçan halılar, cinler, saraylar, kayıp şehirler, aşk, sadakat ve ihanetler, intikam ve cinayetler arasında Bağdat artık Abbasi mülkü kadar hafızanın, hayalin ve hikâyenin de başkenti oluyordu. Anlatıcı bir bastona yaslanıyordu bazen, elini semaya doğru kaldırıyordu. Gölgesi, alçalan güneşin ışığında suya düşüyordu. Anlatma sanatının ustasıydı. Şehrazat da masallarını Harun Reşid'e herhâlde böyle tatlı bir dille anlatmıştı.

O tatlı sesi şimdi yalınayak sandalcı da kılıcının kabzası elmaslı beyzade de, kurnaz sarraf da Horasanlı kumaş tüccarı da, sakalı kısa rengi esmer köle de köle taciri de, mağrur saraylı da iflâh olmaz afyonkeş de aynı merakla dinliyordu. Civan balıkçıların, pazarını toplamış eve dönen kadınların kimi yere çömelmiş, kimi heyecanla ayakta. Çocuklar sessizce birbirinin omuzuna yaslanmış, yaşlı dudaklarda hafif bir tebessüm. Bağdaş kurmuş erkekler gözlerini masalcının ağzına dikmiş, tılsıma tutulmuş gibi. Alâaddin'in haylazlıklarına gülüşüyorlardı hep bir ağızdan, bazen derin bir "Ah!" çekiyorlardı. Kötü kalpli sihirbaz kendisini müşfik amca hüviyetiyle tanıtırken, saf ruhlu Alâaddin karanlık mağaraya girerken yürekleri ağızlarına geliyordu.

Az ötede sakin sakin yemliğe uzanan atlar da, ırmakta yüzen balıklar da kulak kesilmişti. Masalcının başının üstünden kuşlar geçiyor, bazen bir serçe gelip onu dinlemeye duruyordu. Köprü inşaatında taş niyetine kullanılmış eski bir kabartmanın üzerindeki tılsımlı aslanlar, sakalsız ve bıyıksız hadımlar, maden pullu zırh kuşanmış savaşçılar, kalkanı dövme altından krallar da cana gelse onu herhâlde böyle dinlerlerdi. Dicle bile daha yavaş akar gibi. Yine de omzu heybeli, eli kalemli birkaç Beytü'l Hikme öğrencisi bu masallar sözde kalmasın, yok olmasın, diye harıl harıl onları yazıya geçirmekteydi. Herhâlde titiz hocalardan biri, olsa olsa Şeybanlı hocamız, derleme ödevi vermişti. Gözleri kederli bu adam hayatın sırrına ermiş mi bilinmez, her an düşünceli, içine kapanık biriydi, ama bizi bedevi şiirleri, ninni ve ağıtlarının arkasından koşturur dururdu. İlminin enginliğine söz edilemez, *Felsefe Tarihi ve Tercüme* dersi de verirdi.

Güneş batarken lambanın cini, Alâaddin'e dileğini sormuş ve masalcı en meraklı yerde sözünü kesivermişti, ertesi gün aynı vakitte kaldığı yerden devam etmek üzere. Ezan sesi yükselirken, geldiği gibi gidivermişti. Bir varmış, bir yokmuş...

Geride kalan kalabalığın herhâlde her ferdi gibi, ben de kendime aynı soruyu sorarken hafifçe gülümsedim. Ne de olsa harflerle haşır neşir olmuş biriyim. Şimdi benim de karşıma Alâaddin'in cini çıksa, görkemli, ürkütücü ama cazibeli, ve sorsa:

"Dile benden ne dilersen!"

Üç hakkım olmasın, tek dilek yeter. Ne isteyeceğimi bilir gibiyim. Ama bunu bana soracak olan kim?

Kalabalık dağılmış, gezgin, Beytü'l Hikme'nin yanı başında yükselen caminin cemaatine karışmış, Teşhir Direği'nin dibinde bir ben bir de az ötedeki sandalcı kalmıştık. Sandalcı. Anlamaz mıyım, cepkeninden belli. Ara sıra bana bakıyordu. Coğrafyasını çıkaramadım ama sağ kaşının üzerinde heybetli yüzüne çok yakışan bir yara izi vardı. Bu, neredeyse her Bağdatlının yüzüne şeklini şemailini bırakan çıban izlerinden değildi. Kim bilir neyin hatırası? Bağdat'ta yarası olmayan mı var?

Sandalcıyı yarasıyla yüz yüze bıraktım, korkulukların demir mızrağına başımı yaslayarak akıp giden Dicle'ye bakmaya başladım. Kıyıdan, saygıdeğer bir kalabalığın omuzları üzerinde, Müslüman ilâhileri arasında bir cenaze geçiyordu. Bahtiyardı, toprakta kendisi için açılmış bir çukura doğru gidiyordu. Az ötede aynı derecede bahtiyar bir başkası, sallanan buhurdanlar, fenerler arasında aheste beste götürülüyordu. İkisi de öğleden sonra vermişti son nefeslerini, defin işleri bu sıcakta sabaha kalmazdı. Dizlerine kadar suya girmiş keten ağartıcılar ise üşnan külüyle kaynatılmış ağır kumaşları kemikleri eğrilmiş, derisi incelmiş lekeli elleriyle çalkalayıp duruyorlardı, ara sıra doğrulup ağrıyan sırtlarını esneterek. İçlerinden birkaçı doğrulamıyordu bile.

Gezginin sesini o sırada duydum. Camiden dönmüş olmalı.

"Selâm sana ey talebe," diyordu. "Sen kimsin?"

Öyle ya! Heybemden sarkan kitaplara, defterlere bakılırsa ya hoca ya talebe olmalıydım ve Bağdat'ta kırk yıllık yabancıların durup dururken birbiriyle tanışmasını herkes gibi ben de yadırgamazdım.

"Selâm sana ey gezgin," dedim, aynı masalı az önce dinlemişliğin hatırıyla. Kırk yıllık dost gibi ekledim:

"Yuhanna'yım ben. Hristiyan diye bilinir, rüyalarımı Süryanice görür ama Arapça konuşurum. Grekçe ağlar Pehlevice gülerim. Dualarım dillerin biriyle başlar diğeriyle biter. Aslında çevirmen olmam bekleniyor ama ben Beytü'l Hikme'yi bugün terk ettim."

"Gökte güneş, yerde ırmak var," demiş gibiydim.

Gezgin Arapçanın en temiz, en zarif ağzıyla konuşuyordu ama beni Süryanice selâmlamıştı. Buna da şaşırmadım. Bağdat'ta en sıradan fâni bile birkaç dilde selâmlaşmayı bilirdi. Şunun şurasında Babil Kulesi bu topraklarda yıkılmış, diller bu coğrafyada dağılmıştı.

Bu kez ben sordum. "Gezginsin anladığım kadarıyla. Sen nereden geliyorsun?"

"Endülüs'ten gelmedim."

Endülüs. Orada, çok uzakta, Abbasi'nin kanlı bıçaklı öz kardeşi, ters yönde çarpan bir ikiz kalp gibi atıp duruyordu. Ama demek sen Endülüs'ten gelmedin!

Bir an için, "Bağdat'tan başka bir yer gördün mü?" diye sormak geldi içimden. Pabuçları yırtık, cübbesi soluk olsa da elleri nasırlarla yarılmamıştı. Karanfil tırnaklı şu parmaklar inatçı yük katırlarının, kaprisli develerin yularını değil kamış kalemleri tutmaya alışkın olmalıydı. Ama gezginim, diyorsa bana da

inanmak düşerdi. Nereden gelmediği önemli değildi. Dicle gibi akıp buralara gelmişti ve konuşkanlığı üzerindeydi galiba.

"Ey talebe! Beytü'l Hikme'den geldiğini anladım. Peki, nereye gidiyorsun?"

"Eve. Demin söyledim, şimdi bir daha söyleyeyim, yarın artık Beytü'l Hikme'ye dönmeyeceğim."

❦

Daha bu gece, Şeybanlı hocama sunmam gereken ödevin üzerinde koluma yaslanarak sızmıştım.

"Aristû'nun *Kategoriler* adlı eserinin İbnü'l Mukaffa çevirisi ile İshak bin Huneyn çevirisini karşılaştırınız."

Başladıysam da bitirememiştim ve sabaha karşı, oracıkta, kolumun üzerinde gördüğüm rüyadan irkilerek uyanmıştım. Annem kadar dindar olduğum söylenemezse de İsa Mesih'e inancım tamdı ve rüyamda, ağır bir aşağılama içeren alaycı yafta o mübarek göğse halkların daha iyi anlaması için üç dilde, Grekçe, Latince ve İbranice olarak asılmıştı:

"*INRI;* Nasıralı İsa, Yahudilerin Kralı!"

Dünyanın bilgisini içeren levha üç ayrı dilde önümdeydi fakat ben hiçbirini anlamıyordum.

Uyandığımda kendimi boğuluyor sanmıştım. Bu dünyada hiçbir şeyin tam manasıyla çevrilemeyeceğine karar vermiş, hikmetler evinin bana öğreteceği bir şey kalmadığına kesin olarak kanaat getirmiş, Beytü'l Hikme'yi bu yüzden terk etmiştim. Oysa üstün yetenekli çevirmenleriyle nam salmış bir sülâlenin dördüncü kuşaktan mensubuydum ve dil öğrenme kabiliyetini damarda akan kan gibi, doğuştan kendimde hazır bulmuştum. Dil Tanrı vergisiydi, yazı insan aklının icadı, çeviri

ise yine Tanrı'nın bahşettiği bir yetenek. Yetenek sahibi olmasam, ne dedesinin torunu olurdum ne de çürüttüğüm dirsek bu genç yaşta bunca dili öğrenmeme yeterdi.

Çocukken bile çarşı pazarda anlamadığım bir cümle işittiğimde, "Acaba ne diyor?" Babama bunu sorardım. Öğrenmem hiç zor olmazdı. Atalarım arasında bir dili bir yılda öğrenenler vardı. Dil, öğrenildikçe kendi yeteneğini güçlendirir, aynı aileden olan dillerin birini öğrenince ikincisi kolay gelir. Hafızam güçlü, ezberim şaşırtıcı, kulağım sağlam, dikkatim fazla, mantığım kuvvetli, hevesim yerindeydi. Heves yetmez, çalışkandım ve sabrım taşları çatlatırdı. Etrafımda dünyanın neredeyse bütün dilleri konuşuluyordu ve ailem galiba en olgun meyvesini bende vermişti.

Süryanice anadilimdi. Yunancayı babamdan, Arapçayı sokaktan olduğu kadar, cami yanındaki mektepte rahle açmış şöhretli hocalardan öğrenmiştim. Farsçayı Beytü'l Hikme'de hatmetmiş, Koptçayı risalede, parşömende tamam etmiştim. Sanskritçeden anlar, Latince konuşabilirdim. Atalarım gibi, çevirdiği sayfaların ağırlığınca altınla tartılmayacaktım elbet, o günler mazide kalmıştı, ama geleceğim parlaktı. Eşsiz bir çevirmen olacağıma, Beytü'l Hikme'nin basamaklarını en üst kata kadar tırmanacağıma muhakkak gözüyle bakılıyordu, çünkü alnımda atalarımın yazgısı vardı. Amma velâkin ben bu yazgının rüyadaki inkârcısıydım.

İnkârın damlası bir anda kopsa da hikâyesinin evveliyatı vardır. Rüya bahanesi olmuştu aslında. Çoktandır farkındaydım, basit bir işti çeviri, sadece şan ve para getirecek bir meslek. Kelimeleri bir sözlükten diğerine aktarıyor, metinler arasında mekik dokuyor, dillerin arasında köprü oluyordum güya. Ama her çeviri bir eksiltmeydi nihayetinde. Ne kadar uğraşsam da bazı anlamların ya bütünüyle yok olduğunu ya da biçim değiş-

tirdiğini hissediyordum. Yalnızca puslu gölgeleri taşıyordum ben. Gerçek, hep kaynağın içinde kalıyordu. Yorgunluktan ödevimin üzerine yığılırken düşünüyordum:

Aynı cümle aynı dilde bile farklı şekillere bürünüyorsa sabit bir mana yok demektir. Anlam sabit değilse, neyi çeviriyoruz biz? Mutlak anlam yoksa, çeviri neye yarar?

Karar veriyordum rüyamdan uyanırken:

Çeviri kusursuz bir eylem değil yetersiz bir çınlamaydı, köprü değil fitneydi!

❦

Ketum biri değildim. Kalbim bir kitap kadar açıktı her zaman. Çünkü saklayacağım suçlarım, gizli günahlarım yoktu, sorana her şeyimi anlatırdım. Ama o gün orada derdimi nereden geldiğini bile bilmediğim bir gezgine bunca döküp saçıyor oluşuma ben bile hayret etmiştim. Doğru gerçi, nadir insanlar bize anlatma şevki verir, hakikaten dinleyen birine rastlamak her zaman iyidir ve güven çoğu kez sebepsizdir. Yine de en gizli dileklerin bir yabancıya böyle pervasızca açılmasına ne denir?

Ne denir, bilmem ama o yabancı, yılların dostuymuşuz gibi bir masalın orta yerinden soruyordu:

"Yuhanna, bir gün Alâaddin'in cini karşına çıksa ve sana üç dileğini sorsa? Ne derdin?"

Hiç düşünmeksizin, "Benim tek dileğim olurdu," dedim. "Dünyanın bütün dillerini anlamak isterdim."

Gezginin kaşlarının yayı bile kıpırdamamıştı. "Ne olacak bütün dilleri anlarsan?"

"Herkesi anlayacağım ve böylece çevirilerimde mutlak anlamı kusursuzca aktaracağım."

Hiç mukaddime yapmadan, "Pazar yerine uğradım bugün," diye başladı gezgin. "Meyve dolu bir tezgâhın önünden geçerken, buğusu üzerinde Yemen üzümlerine gözüm takıldı. Dünya nimeti işte, canım çekti. Satıcı benim yaşlarımda bir adam. 'Esenlik sana, kazancın bol olsun,' dedim. 'Bir salkım üzüm rica ediyorum.' Bir şey anlamamıştı. Arapça söylediğimi o zaman fark ettim. Ben de Yuhanna, senin kadar olmasa da birkaç dil bilirim. Bu kez Süryanice tekrarladım. Olmadı. Sadece üzüm, fazla değil bir salkım. Yunanca, Farsça. Yine olmadı. Oysa ne kadar kolaydı, elimle işaret ettim sonunda. Pazarcı 'Haa!' diye güldü neşeyle dizine vururken. Ben de güldüm. Anlaşmıştık."

"Peki," dedim. "Bu pazarcı acaba hangi dili konuşuyordu ki anlaşamadınız?"

Birkaç üzüm tanesini bana uzatırken, "Muhtemelen bedevi kabilelerinden birinin dilini," dedi gezgin. "Onları bilmem."

"Peki, diğer müşterileriyle nasıl anlaştı?"

"Hâl diliyle, benimle anlaştığı gibi. Ama Yuhanna, benim sana asıl demek istediğimi hâlâ anlamadın mı? Yunanca, Süryanice, Hintçe, Pehlevice, Arapça, Latince, Aramice, Sanskritçe ve daha nicesi, sen kırk dil bilsen de karşındaki bunlardan birini bile bilmiyorsa anlaşamazsınız."

Bu meşhur hikâyeyi, bu güçlü yorumu biliyordum elbet. Yine de gezginin bunu benim dileğimin neresine iliştirdiğini anlamamıştım. Soru cevap usulüyle açıklamaya başladı:

"Senin ilk arzun anlamak, her şeyi, herkesi, her zamanı. Dileğinin sınırı yok, çünkü mutlak mananın peşindesin. Öyle mi?"

"Öyle. Bunun da yeryüzündeki her dili bilmekten başka yolu yok."

"Ama üzüm tezgâhının başında gördük ki çok dil bilmek anlaşmanın güvencesi değil. Değil mi?"

"Değil."

"Öyleyse önemli olan, ortak bir dile erişmek. Bütün dilleri bilmek yerine Yuhanna, sadece bir dil bilsen, ama öyle bir dil ki dünyadaki herkesin anladığı bir dil olsa. Olmaz mı?"

Bir süre sustum. Yanımızdan Nüzur Türbesi'nden dönen Şiiler, dileğinin gerçekleşmesini umarak Maruf el-Kerhi Türbesi'nin kapısında yüz defa İhlâs suresi okuyan kadınlar gelip geçti. Üzüm tanelerinden birini ağzımın içinde evirip çevirirken;

"Böyle bir dil var mıdır?" dedim.

"Bir zamanlar vardı. Ama şimdi yok. Sen Yuhanna, en iyisi lambanın cininden herkesin anladığı o tek dili dile."

Konuşmamız burada bir masalın son satırı gibi bitebilirdi ama gezgin hayalperest biri değildi. Her dileğim mümkünler âleminde bir mümkün değilmiş gibi, bana döndü:

"Yuhanna, sen yine de çeviriyi küçümseme. Çünkü Alâaddin'in cini karşımıza çıkmadıkça, herkesin anladığı o dil bulunmadıkça, söylenen ve yazılan her şey bir çeviri olarak kalacak. Meğerki ruhlar ve kalpler konuşsun, o da zaten bu dünyada mümkün değil."

Hocalarım gibi, babam gibi konuşuyordu.

"Çevir çevir, nereye kadar?" diye söylendim heybemin ucundan sarkmış bir ipi çekiştirirken. "Bunun sonu yok ki!"

Gezginin kaşı o zaman kalktı. "Sen, lambanın cininden dünyanın bütün dillerini anlamayı diliyorsun ama nasıl oluyor da böyle bir soru soruyorsun? Çevirinin mana aktarmaktan çok

daha derin olan anlamını bilmiyor musun? Gerçek bir çevirmen dilin aracısı olmak yerine anlamın bir parçası olmaya kalkışır. Çevirmek de mükemmel olmak yerine, yaklaşmaya cesaret etmektir."

Kendimi bu berrak sese bırakmış, şiir gibi konuştuğunu ilk kez o zaman fark etmiştim.

"Dünya çeşitli coğrafyalarda akan birçok ırmaktan ibarettir Yuhanna. Çeviri o ırmakları birbirine bağlar. Doğuyla batı, ölümle yaşam, Tanrıyla insan, bâki ile fâni, mutlak ile değişken arasında bir köprü gerekir, çeviri o köprüdür. Bak şu sandala, iki yaka arasında gidip geliyor. Yuhanna, çeviri Dicle'nin sandalıdır."

İşaret parmağını Beytü'l Hikme'nin yazmalarla yüklü sandalına uzatmıştı.

"Çeviriye geri dön Yuhanna, Beytü'l Hikme'yi de küçümseme. Mutlak mana, diyorsun ve talebinde yerden göğe kadar haklısın, çünkü mana birdir ve dilin öncesindedir. Ama şikâyetinde de bir o kadar haklısın, çünkü kelimeler değişir, harfler dağılır, diller farklılaşır. Her dil mutlak manaya dokunur, ama hiçbiri onu bütünüyle taşıyamaz."

Ellerini, "Ne çare!" dercesine hafifçe iki yana açmış, sonra bırakmıştı. "Yine de şimdilik çeviriden başka yolumuz yoktur."

"Çevirmen olmak başkasının dilini değil rahmini taşımaktır Yuhanna. Sen bu yeteneğe sahipsin. Gel gör ki ne olduğunu henüz sen de bilmiyorsun. Gayesi olmayan yeteneğin tadı yoktur, böylesi gökleri bile gücendirir. Bırak, tıp metinlerini, felsefe risalelerini, matematikleri başkası çevirsin. Sen bu genç yaşında, Bağdat'ın en zengin değilse de en değerli çevirmeni olacaksın."

Bir anda kendime geldim, bir anda. Haklıydı gezgin. Alâaddin'in sihirli lambasıydı çeviri, o lambanın ciniydi. Prens Hüse-

yin'in uçan halısı, Süleyman'ın tahtıydı. Bağdat'ın köprüsü, Dicle'nin sandalıydı. Babil'in yıkık kulesini inşa etmek çabasıydı yeniden, Tanrı'ya başkaldırıydı, ama onunla yeniden bir ve bütün olmak emelini taşıdığından bağışlanabilir ve onurlandırılabilirdi.

Yeteneğimin gayesi geldi, ruhuma yerleşti. Kelimelerin anlattığına güvenim yoktu, her çeviri kusurluydu, ama herkesin anlayacağı bir dil bulunmadıkça, yine de kelimelerden başka bir şeyim yoktu. Beytü'l Hikme'ye boşuna içerlemiş, hocalarımı gafilce ve saygısızca küçümsemiştim. Kimse böylesi bir ani geri dönüşü garipsemesin, dedim ya, ateşle ayaz kadar birbirine zıt kararları aynı gün içinde alacak kadar gençtim.